



РЕЙ БРЕДБЕРІ

Рей Бредбері (нар. 1920 р.) — сучасний американський письменник. Автор книжок «Марсіанська хропіка» (1950), «451° за Фаренгейтом» (1953). «Вино з кульбаб» (1957), а також багатьох збірок новел. Оповідання «Джордж Бернард Шоу — модель 5» взято із збірки «Пізнньої ночі» (1971).

ДЖОРДЖ БЕРНАРД ШОУ— МОДЕЛЬ 5

— Куди це ти, Чарлі? — питали ті, хто траплявся йому назустріч. Чарльз Вілліс не відповідав.

Він летів вакуумним ходом космічного корабля. Навколо чулося тихе заспокоїливе гудіння. Він летів і думав: «Настань же скоріше, чудова мить!»

— Куди поспішаєш, малий? — вигукнув хтось.

— Поспішаю, щоб зустрітись з мертвим, але живим, холодним, але зігрітим, недосяжним, але таким, що його можна торкнутись.

— Йолоп! Дурень! — почулося навздогін. Та Чарльз тільки усміхнувся.

Потім він побачив Клайва, свого друга, що летів у зворотний бік. Чарльз відвернувся, але Клайв проспівав у радіо:

— Мені треба поговорити з тобою!

— Іншим разом, — відказав Вілліс.

— Я знаю, куди ти подався. Ото дурний!



Портрети письменників-фантастів художника Олександра Кононова.
Малюнок художника Петра Ткаченка.

І Клайв полетів своєю дорогою, а Вілліс — своєю. Руки його тремтіли від хвилювання.

Та ось його черевики торкнулися твердої поверхні, і він знову почув себе щасливим.

Чарльз ішов між машинами космічного корабля. «Я таки, мабуть, схиблений»,— думав він.

Хлопець заглянув у маленьку комірчину. Там, у вічній сутіні, сидів старий чоловік.

— Сер, — звернувся до нього Чарльз і замовк. Потім прошепотів: — Шоу, о, містере Джордж Бернард Шоу.

Старий раптом широко розкрив очі, ніби щойно йому спала на думку якась нова ідея.

Він обняв свої гострі коліна і засміявся рипучим голосом.

— Господи, я визнаю все!

— Що саме, містере Шоу?

Містер Шоу обпалив Чарльза своїм сліпучим блакитним поглядом.

— Я визнаю всесвіт! Він мислить, отже, я існую! Виходить, що для мене ж краще, як я визнаю його. Сідай.

Вілліс сів у темному проході, обхопив коліна і знову відчув глибоку радість.

— Ти, напевне, хочеш, юний Віллісе, щоб я відгадав, про що ти думав після нашої останньої розмови?

— Ви читаете думки, містере Шоу?

— Ні, на щастя. То був би справжній жах, якби я, робот, запрограмований під Джорджа Бернарда Шоу, ще й умів нищпорити в твоєму мозку і відгадувати твої думки!

— А ви таки вмієте, містере Шоу.

— Справді? Можливо, можливо... — Старий розчесав своїми тонкими пальцями руду бороду, потім легенько штурхнув Вілліса під бік. — Слухай, чому з усього екіпажу тільки ти один до мене приходиш?

— Розумієте, сер...

Юнак густо почервонів.

— А, так, розумію, — сказав Шоу. — Вони розважаються зі своїми гарненькими роботами-жіночками, що співають такими ніжними голосочками.

— Вони здебільшого німі, — докинув Вілліс.

— Справді. Але не завжди так було. Під час мого останнього польоту капітан корабля хотів навіть поставити з ними п'єсу, використувуючи імена героїв та сюжетні лінії з моїх творів. А тепер скажи мені, диваче, чого ти сидиш тут навпочіпки з оцим бридким дідом? Хіба тобі не хочеться до того ніжного й веселого товариства?

— Цей політ буде тривалим, містере Шоу, два роки мине, поки злітаємо аж за орбіту Плутона й назад. Для того товариства часу вистачить. Але для зустрічей з вами мені його бракуватиме завжди. Вдачею я палкий, але в мені, мабуть, закладено гени святого.

— Добре сказано. — Старий легко схопився на ноги і став ходити туди-сюди, задираючи бороду то в бік Альфи Центавра, то в бік туманності в сузір'ї Оріону.

— Який у нас сьогодні розпорядок, Віллісе? Хочеш, я прокоментую тобі «Святу Іоанну»?¹ Або...

— Гей, малий!..

Вілліс стрепенувся. В гучномовці зашелестів голос Клайва.

— Віллісе! Це Клайв. Ти спізняєшся на обід. Я знаю, де ти. Зараз прийду до тебе. Чуєш, малий...

Вілліс заткнув вухо пальцем. Голос урвався.

— Тікаймо швидше, містере Шоу! Ви можете... ну, бігти?

— Чи може Ікар упасти з Сонця? Рушай! Я подамся за тобою на своїх тоненьких як тріски ногах.

Поминувши повітряну трубу, Вілліс і Шоу побігли крученими сходами. Коли вибігли на верхню платформу, то побачили, як темний силует Клайва шугонув у ту могилу, в якій лежав мертвий Шоу і з якої він воскрес.

— Віллісе! — пролунав голос Клайва.

— Пішов він до чортів у пекло, — сказав Вілліс.

Шоу засміявся.

— У пекло? Ця місцевість мені добре знайома. Ходім, я тобі покажу.

Сміючись, вони стрибнули в трубу і полетіли вгору.

Там сяяли зірки.

Тобто це було єдине місце на кораблі, звідки можна по-справжньому побачити Всесвіт і мільярди мільярдів зірок, що вічно струменять крізь нього — усі вершки з таємничих молочарень богів.

— Усе це тільки в нашій уяві, — сказав Шоу, поглянувши на свого юного товариша.

— Містере Шоу, то ви вмієте читати думки?

— Дурниці. Я читаю обличчя. Твоє — як прозоре скло. Нумо погляньмо в глибини, що там з'явилося нового за ті десять мільярдів років, відколи Всесвіт зіткнувся сам із собою і створив Нескінченність.

Вони вдивлялись у Всесвіт і лічили зірки. Нарахували мільярд і стали рахувати далі.

— О, як би я хотів жити, коли жили ви, сер, і знати справжнього Шоу, — раптом вигукнув Вілліс, і з його очей закапали сльози.

— Цей Шоу кращий, — заперечив старий. — Він квінтесенція того, що жив.

Навколо первозданно лежав Простір.

Простір лежав навколо, неозорий, як первісна перша думка творця, глибокий, як його подих.

¹ П'єса Дж. Б. Шоу. Її героїня — Жанна д'Арк.

Вони стояли, один — високий, другий — низький, біля телевікна і дивились на Туманність Андромеди. Натискали кнопку і бачили її зовсім поряд.

Юнак довго милувався зорями, потім зітхнув.

— Містере Шоу... Скажіть... Ви знаєте, що я хочу почути.

— Справді хочеш? — в очах Шоу замерехтіли іскорки.

Навколо них лежав безмежний Всесвіт, сяяли зорі і чорнів міжзоряний простір, і корабель летів собі своїм курсом, а екіпаж працював, розважався з ляльками, і тільки вони двоє споглядали Таємницю і казали слова, які треба було казати.

— Розкажіть же, містере Шоу.

— Ну, гаразд...

Містер Шоу спинив погляд на зірці, що була на віддалі десь двадцятьох світлових років.

— Хто ми такі? — спитав він. — Ми чудо перетворення сили й матерії в уяву та волю. Неймовірно. Життєва сила експериментує з формами. Ти — одна така форма. Я — інша. Всесвіт вигукнув, що він живий. Ми — один із таких його вигуків. Творіння обертається серед первісного хаосу, з якого виникло. Ми потривожили його, набувши певної форми. Порожнеча заповнена сплячими; мільярдами мільярдів мільярдів пучків світла й речовини, що не усвідомлюють себе, що сплять у вічному русі, але зрештою прокидаються. Посеред цього руху і несвідомості ми, — сила, що навпамацки вибирається на світло.

Шоу обернувся до свого юного товариша.

— Отак-то. Ти задоволений?

— Ще б пак! Я...

Вілліс затнувся.

Позаду них у відчинених дверях стояв Клайв. З кабін, у яких екіпаж розважався з ляльками, долинули звуки музики.

— Ось ви де, — сказав Клайв. — Що тут робите?

— Ми? — перепитав Шоу. — Два різних створіння шукають спільної мови. Оцей робот, — він приклав руку до грудей, — скоряється за програмованим почуттям. А цей генетичний витвір, — Шоу показав на свого юного товариша, — наділений справжніми емоціями й чуттями. Як вам таке поєднання?

Клайв перевів погляд на Вілліса.

— Ох і йолоп же ти! Почув би, скільки сміху було за обідом, коли хтось сказав: «Він пропадає з отим дідом, і вони тільки розмовляють! Розмовляють і розмовляють...» Не забудь, дурню, що за десять хвилин тобі заступати на чергування. Щоб ти був там. Біда з тобою!

І Клайв зник.

Вілліс і Шоу мовчки спустилися у комірчину біля машинного відсіку, де старий знову вмонтувався на підлозі.

— Містере Шоу, — Вілліс похитав головою і пирхнув, — чому, хай йому біс, ви мені видаєтесь живішим від усіх живих, кого я тільки знав?

— Бачиш, мій юний друже, — лагідно мовив старий, — я — рухомий пам'ятник понять і думок, начинений електричними символами філософської маячні. Ти любиш ідеї. А я резервуар ідей. Ти любиш, щоб мрія рухалась. Я рухаюсь. Ти любиш погомоніти. Я ж добрий базіка. Ми з тобою споглядаємо Альфу Центавра і вигадуюмо міфи. Ти любиш бібліотеки. Я — ходяча бібліотека. Полоскочи мої ребра, і я виплуню;

тобі Мелвідлового Кита і таке інше. Торкнися мого вуха, і я створю своїм словом Платонову «Республіку», щоб ти жив у ній і керував нею. Ти любиш іграшки. Я — іграшка, казкова іграшка, запрограмований...

— ...друг, — докінчив Вілліс.

Містер Шоу подивився на нього сліпучим, але лагідним поглядом.

— Друг, — повторив він.

Вілліс уже зібрався вийти, але на мить затримався і ще раз глянув на чудернацького діда, що сидів у сутині на підлозі, прихилившись спиною до стіни.

— Я... мені боязко вас лишати. В мене таке передчуття, ніби з вами має щось трапитись.

— Я виживу, — коротко відповів Шоу, — але не забудь попередити капітана, що наближається густий метеоритний потік. Він мусить відхилитися від курсу на кілька сот тисяч миль.

— Гарзд, я скажу йому. — Але Вілліс не йшов.

— Містере Шоу, — нарешті озвався він, — що ви робите, коли ми спимо?

— Слухаю музику свого камертона, потім пишу симфонії у себе між вухами.

Вілліс вийшов.

Залишившись сам у темряві, старий похилив голову. Цілий рій чорних бджіл мелодійно дзижчав у його грудях, коли він дихав.

Через чотири години Вілліс змінився з чергування і заповз у свою кабінку.

У напівсутині він побачив рот.

То був Клайвів рот. Він облизав губи й прошепотів:

— Усі вже про тебе говорять. Як ти, мов останній йолоп, не вилазиш від того двоохотлітнього викопного інтелектуала. Ну геть схибнувся. Завтра психіатр просвітить рентгеном твій недоумкуватий черепок!

— Краще це, ніж те, чим ви займаєтесь щоночі, — відповів Вілліс.

— Це наша справа.

— То чому ж ви не дасте мені бути самим собою?

— Тому, що це неприродно. — Рот облизнувся й провадив: — Нам тебе бракує. Цієї ночі ми поскидали всіх ляльок на купу в кімнаті розваг і...

— Я не хочу цього чути!

— Ну що ж, — мовив рот, — тоді я, мабуть, піду розповім усе це твоєму дідові.

— Не смій і наближатись до нього!

— А чом би й ні? — У сутінках було видно, як воруються губи. — Ти ж не можеш стерегти його вічно. Однієї ночі хтось таки зіпсує його. Підкрутить його електронний мозок так, що він заговорить естрадними куплетами, а не фразами з «Святої Іоанни». Сам поміркуй. Подорож довга, а екіпаж нудить. І вони залюбки таке вчинять, аби тільки побачити, як ти скаженітимеш. Дивися, Чарлі. Краще ходім до гурту.

Вілліс заплющив очі і відрубав:

— Я вб'ю кожного, хто посміє хоч пальцем його торкнутись!

І рвучко перевернувся на другий бік, закусивши собі руку. Він ще чув, як ворухилися в сутині Клайвові губи.

— Уб'єш? Так, так. Шкода. Приємних сновидінь.

За годину Вілліс проковтнув дві таблетки снотворного й міцно заснув.

Опівночі йому приснилося, ніби спляють святу Іоанну; вона стоїть прив'язана до стовпа посеред величезного вогнища, і раптом дівчина перетворюється на діда, обмотаного мотуззям і виноградною лозою. Борода в старого стала червоною ще до того, як її торкнулися язика полум'я, а ясні блакитні очі, мов і не помічали вогню, дивились у Вічність.

— Зречися! — пролунав голос. — Покайся і зречися! Зречися!

— Нема мені у чому каятись і зрікатись нема чого, — спокійно відповів старий.

Полум'я стрибнуло на Шоу, як згряя ошалілих вогняних мишей.

— Містере Шоу! — заволав Вілліс і схопився з ліжка.

У кабіні було тихо. Клайв спав. На його обличчі грала посмішка. Побачивши ту посмішку, Вілліс відсахнувся і заплакав. Швидко одягнувшись, він вибіг з кабіни.

Як падає з дерева осінній лист, так летів Вілліс повітряною трубою, охоплений тривогою, страхом.

У відсіку, де «спав» старий, цього разу було тихіше, ніж завжди. Вілліс нахилився і тремтячою рукою торкнувся старого.

— Сер!

Шоу не ворухнувся, його борода не наїжачилась, очі не спалахнули голубим полум'ям. Не затремтіли губи від добромисних еретичних відповідей.

— О містере Шоу, — простогнав Вілліс. — Невже ви мертвий, не вже справді мертвий!?

Старий був таки мертвий, тобто його механізм більше не розмовляв, не мислив, не рухався. Його думки, його філософія застигли в ньому.

Вілліс оглянув тіло старого з усіх боків, намагаючись знайти якусь рану чи слід від удару.

Він думав про довгі роки польоту, про те, що поруч не буде Шоу і не буде з ким погуляти, побалакати, посміятись. Тільки жінки, уночі в ліжку, жінки, які сміються запрограмованим сміхом і рухаються, як роботи, і говорять те саме, що вже говорено на тисячах світів протягом тисяч і тисяч ночей.

Його чекає самотність. Повільна смерть.

— Містере Шоу, — прошепотів Вілліс, — хто це зробив?

— Ото дивак, — зашарудів голос довготривалої пам'яті містера Шоу. — Ти ж знаєш.

«Так, я знаю», — подумав Вілліс.

Він прошепотів чиесь ім'я і вибіг.

— Будь ти проклятий! Це ти його вбив!

Вілліс зірвав з Клайва ковдру, і той відразу ж розплющив очі. Посмішка не зійшла з його обличчя.

— Не можна вбити того, хто ніколи не жив, — сказав Клайв.

— Сучий виродок! — закричав Вілліс і вдарив його в зуби. Клайв схопився з ліжка й витер кров на губах.

— Що ти йому зробив? — підступив до нього Вілліс.

— Та нічого особливого, просто...

Але на цьому їхня розмова увалася.

— Всі по місцях! — пролунала команда. — Проходимо небезпечну зону!

Задзвонив тривожно дзвінок, завила сирена.

У самому розпалі сварки Вілліс і Клайв змушені були схопитися за аварійні скафандри й шоломи, що висіли на стіні в кабіні.

— А чорт, — лаявся Клайв, убираючись у скафандр, — а хай тобі...

Та на півслові голос його замовк. Клайв зник у великій дірці, що несподівано з'явилась у борту корабля.

За мільярдну частку секунди метеор прошив корабель, і повітря ринуло крізь пробоїну завбільшки з невеликий автомобіль.

— Господи, — майнуло у голові Вілліса, — це ж він зник назавжди.

Чарльза врятувало те, що він стояв біля трапа. Повітряна хвиля вдарила його об сходи, і він не вилетів одразу в космос. Якусь мить він не міг ні ворухнутися, ні дихнути. Та ось усе повітря вилетіло, і йому залишилися секунди, щоб адаптуватись у скафандрі.

Корабель бомбардувало метеоритами. Члени екіпажу з криком металась по кораблю.

«Шоу, — здавалось би, зовсім недоречно подумав Вілліс і засміявся. — Шоу».

Останній метеорит із потоку влучив у машинний відсік, і корабель розбило на друзки.

«Шоу, Шоу, о Шоу», — думав Вілліс.

Він бачив, як корабель розпадається на уламки, мов пробита повітряна куля, а гази, що були всередині, розривали ті уламки на ще менші.

З тими уламками летіли люди, раптово вирвані з життя, з усього, летіли, щоб ніколи більше не зустрітись і навіть не попрощатись — миттєва смерть і вічна самота.

«Прощайте», — подумав Вілліс.

Але прощатися вже було пізно.

Не чути було в радіо ні плачу, ні криків. З усього екіпажу тільки Вілліс залишився живий, бо його скафандр із запасом повітря якимось чудом уцілів. Навіщо? Щоб перед смертю звідати ще й жах самоти?

— О містере Шоу, о сер, — думав Вілліс.

— Не встиг мене поклукати, а я вже й тут, — прошелестіло поряд. Це неможливо, але...

Наче казковий дух летіла у просторі стародавня лялька з рудою, як вогонь, бородою. Яскраво-голубі очі світили крізь темряву.

Вілліс бездумно підставив руки.

І старий опустився на них, усміхаючись і важко дихаючи, чи то він тільки вдавав, що важко дихає — це був його улюблений жарт.

— Ну, Віллісе, ти радий?

— Містере Шоу, ви ж були мертві!

— Дурниці! Хтось роз'єднав контакт. Але під час аварії він замкнувся сам по собі. Роз'єднано було ось тут, нижче підборіддя. Тому, якщо я знову помру, ти просунь сюди руку і з'єднай контакт. Гаразд?

— Гаразд, сер!

— Віллісе, який у тебе запас їжі?

— Вистачить, щоб прожити у космосі двісті днів.

— Справді? Чудово! А кисневий відтворювач теж працюватиме двісті днів?!

— Атож, сер! А ваші батареї доки діятимуть, містере Шоу?

— Десять тисяч років! — виголосив Шоу. — Я обладнаний батареями, які споживатимуть сонячну енергію, аж поки вийдуть з ладу.

— То ви розважатимете мене розмовою, містере Шоу, ще довго по тому, як я перестану їсти й дихати.

— Тоді тобі доведеться харчуватися балачками, а дихати дієприкметниками, замість повітря. Але будемо сподіватись на порятунок. Чи є в нас шанси?

— Ракети тут пролітають. А я маю радіопередавач.

— І навіть зараз у космос летять сигнали: «Я тут із старезним Шоу», еге ж?

«Я тут із старезним Шоу», — подумав Вілліс, і на душі йому по-тепліло.

— А що ми будемо робити, Чарльзе, поки чекатимемо порятунку?

— Що будемо робити? Хіба мало...

Вони летіли в космосі самі, але не самотні, налякані, але в піднесеному настрої.

— Розкажіть, містере Шоу...

— Що саме, Віллісе?

— Ви знаєте. Розкажіть іще раз.

— Тоді слухай. — Тримаючись одне за одного, вони летіли у безмежному космосі. — Чи ж не чудо наше життя? Матерія і сила, перетворені на розум і волю.

— То в цьому наше призначення, сер?

— Атож у цьому, присягаюся своєю бородою. Говорити мені далі, Чарльзе?

— Так, сер, — засміявся Вілліс, — я хочу слухати вас і слухати.

І старий Шоу говорив, а молодий Вілліс слухав, потім говорив молодий, а старий слухав, і вони звернули за якийсь ріг у Всесвіті, і їх не стало видно; отак летіли вони, їли і розмовляли. Молодий Вілліс жував їстівні таблетки, старий Шоу поглинав сонячне світло, і вони вимахували руками й гомоніли, аж поки голоси їхні розчинились у вічності, а сонячна система перевернулась у своєму сні і накрила їх ковдрою з темряви й світла, і невідомо, знайшов чи не знайшов своїх загублених дітей рятувальний корабель на ім'я «Рейчел» — ніхто цього не знає і навряд чи хто захоче дізнаватись.

*З англійської переклав
Володимир МУСІЄНКО*